

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.1.40>

АБАКУМОВ О.Ю.

**ЗНАЧЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ В МЕТОДИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ
ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ ЧИ ОДЕРЖАННЯ
НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ****THE SIGNIFICANCE OF TACTICAL OPERATIONS IN THE METHODOLOGY
OF INVESTIGATING THE ACCEPTANCE OF AN OFFER, A PROMISE
OR THE RECEIVING OF AN IRREGULAR BENEFIT BY AN OFFICIAL PERSON**

У статті автором розкривається поняття та значення тактичних операцій під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а саме: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Наукове дослідження проводилось на підставі аналізу останніх наукових праць у сфері розслідування службових кримінальних правопорушень та розробленні теорії тактичних операцій. Підставою для наукового дослідження став сучасний стан рівня боротьби та протидії корупції в Україні, а також необхідність розроблення ефективних методів досудового розслідування, використовуючи комплексне застосування засобів криміналістичної тактики.

Автором проаналізовано наукові підходи до визначення поняття тактичної операції з урахуванням особливостей розслідування кримінальних проваджень та запропоноване власне авторське визначення понятійно-категоріального апарату.

Розкрито наявну у наукових колах дискусію щодо місця тактичних операцій у теорії криміналістики. Розглянуто позиції науковців, які підтримують підхід, за яким тактична операція є частиною криміналістичної тактики та опозиційного підходу, за яким дане поняття виступає частиною окремої криміналістичної методики.

У статті запропонований власний авторський підхід та висловлена позиція щодо окресленої наукової дискусії.

Автором проведено співставлення універсальної тактичної операції та типової тактичної операції, їх значення та місце у системі теорії криміналістики.

У статті розкривається значення типових тактичних операцій як засобів алгоритмізації процесу розслідування, розкриті відповідні наукові положення на підтримку вказаної позиції.

Встановлено, що кожна типова слідча ситуація у кримінальному провадженні визначає загальний напрямок розслідування та його стратегічне завдання. Це завдання знаходить втілення у системі тактичних завдань, продиктованих відповідною слідчою ситуацією. Засобом розв'язання тактичного завдання виступає тактична операція.

Ключові слова: *корупція, засоби криміналістичної тактики, криміналістична методика розслідування службових кримінальних правопорушень.*

In the article, the author reveals the concept and meaning of tactical operations during the investigation of criminal offenses in the field of official activity, namely: acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official.

The scientific research was conducted on the basis of the analysis of the latest scientific works in the field of investigation of official criminal offenses and the development of the theory of tactical operations. The basis for the scientific research was the current state of the level of fighting and countering corruption in Ukraine, as well as the need to develop effective methods of pre-trial investigation, using the complex application of forensic tactics.

The author analyzed scientific approaches to the definition of the concept of tactical operation, taking into account the peculiarities of the investigation of criminal proceedings, and proposed the author's own definition of the conceptual and categorical apparatus.

The discussion in scientific circles about the place of tactical operations in the theory of criminology has been revealed. The positions of scientists who support the approach according to which the tactical operation is a part of forensic tactics and the opposing approach according to which this concept is part of a separate forensic methodology are considered.

The article offers its own author's approach and expresses a position regarding the outlined scientific discussion.

The author compares the universal tactical operation and the typical tactical operation, their meaning and place in the system of the theory of criminology.

The article reveals the meaning of typical tactical operations as a means of algorithmizing the investigation process, reveals relevant scientific provisions in support of the stated position.

It has been established that each typical investigative situation in criminal proceedings determines the general direction of the investigation and its strategic task. This task is embodied in the system of tactical tasks dictated by the relevant investigative situation. A tactical operation is a means of solving a tactical task.

Key words: *corruption, means of forensic tactics, forensic method of investigation of official criminal offenses.*

Вступ. Боротьба з корупцією в Україні та мінімізація її проявів, притягнення винних до відповідальності, здійснення заходів з превенції є обов'язковими вимогами, які виставлені Україні для повноцінного повноцінного членства в Європейському Союзі. Констатуючи поступове покращення порівняльних показників рівня корупції в Україні та зростання Індексу сприйняття корупції (далі - ІСК) до 33 балів у 2021 році, слід також погодитися з тим, що досягнутий прогрес не задовольняє суспільство, оскільки є надто повільним.

Європейська комісія у висновку щодо заявок на членство в Європейському Союзі, поданих Україною, Грузією та Республікою Молдова від 17 червня 2022 року зазначила, що Україна досягла значного прогресу на шляху до верховенства права, проте подальша боротьба з корупцією залишається однією з основних вимог суспільства [1].

Одним із проявів корупції є вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, зокрема, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Основними факторами, які пояснюють масштаби поширення корупції в Україні, є, серед іншого, неефективність діяльності органів, що виявляють, запобігають і ведуть боротьбу з корупцією, неврахування результатів наукових досліджень з питань запобігання та протидії корупції, прогалини національного антикорупційного законодавства тощо.

Запорукою успішного розслідування корупційних кримінальних правопорушень загалом та прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою зокрема, являється розроблення науково обґрунтованих та практично апробованих криміналістичних методик розслідування, однією зі складових елементів є типові тактичні операції.

Загальні положення тактичних операцій, при розслідуванні окремих кримінальних правопорушень, які входять до групи службових, були предметом наукового дослідження у працях останніх років таких як: Я. Є. Мишкова [2, с. 122–124], О. В. Приходька [3, с. 188–192], Р. Л. Степанюка [4, с. 198–204], С. С. Чернявського [5, с. 352–355], В.В. Кікінчука [6, с. 118–125], О. І. Ромців [7, с. 151–153].

В той же час, разом із наявними напрацюваннями з питань тактичних операцій під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, питання про типові тактичні операції під час розслідування вказаного кримінального правопорушення висвітлювалися згідно з положеннями нині нечинного кримінально-процесуального законодавства [8, с. 192–194].

Постановка завдання. З урахуванням викладеного, метою статті є визначення тактичних операцій та їх місця у методиці розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Результати дослідження. Розслідування кримінальних правопорушень є пізнавальною діяльністю, при якій здійснюється збирання, дослідження та оцінка всіх фактичних даних (доказів) з метою встановлення обставин протиправних дій та осіб, винних у їх вчиненні за допомогою засобів криміналістичної тактики при проведенні слідчих (розшукових) дій.

В той же час, одиничні слідчі дії та окремі тактичні прийоми неефективні у всіх випадках. Вони досягають мети, як правило, лише тоді, коли реалізуються у сукупності з іншими слідчими діями та іншими заходами, а також у комбінації з іншими тактичними прийомами. Виходячи з цього, сама постановка проблеми про комплексне використання засобів криміналістичної тактики є правильною і своєчасною [9, с. 129].

У світлі цього, сучасна тенденція розвитку наукової думки визначається не стільки вдосконаленням тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, скільки розробкою практично значущих рекомендацій, спрямованих на вирішення більш високого класу задач, якими, серед іншого, є тактичні операції.

М. В. Салтєвський визначав тактичну операцію як засіб діяльності слідчого, що використовується для вирішення тактичних завдань, котрі виникають при розкритті, розслідуванні й попередженні злочинів. При вирішенні складних завдань, де це неможливо зробити провадженням лише однієї слідчої дії, використовують тактичну операцію. Якщо ж завдання просте і вирішується в рамках провадження однієї слідчої дії або оперативного заходу, то застосовують тактичну комбінацію [10, с. 79, 83].

У різних визначеннях щодо поняття тактичної операції акцентується увага на тому, що це комплекс не лише слідчих та оперативно-розшукових дій, але й інших процесуальних заходів, під якими розуміють заходи організаційно-тактичного та пошуково-аналітичного характеру, що виконують допоміжну роль стосовно слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій [11, с. 178–185; 12, с. 135–139].

В. О. Коновалова зауважує, що тактичні операції включають до свого складу різноманітні за природою дії – процесуальні і непроцесуальні. Особливою рисою тактичних операцій є об'єднання декількох дій, які одночасно або в близькій часовій послідовності здійснюються для досягнення поставленої мети. Тактичні операції можуть охоплювати як однорідні, так і різнорідні дії. Вони можуть містити в собі провадження слідчих або оперативно-розшукових дій і мати змішаний характер, тобто складатися зі слідчо-оперативних дій. Отже, тактична операція завжди являє собою об'єднання декількох різнорідних за своїм призначенням слідчих та оперативно-розшукових дій, підпорядкованих виконанню поставленого завдання [13, с. 72–74].

Аналогічну позицію розділяє В. Ю. Шепітько, який вважає, що тактична операція – це поєднання однойменних або різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційних заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування в даній слідчій ситуації. Типова тактична операція – це алгоритм, програма дій слідчого, оперативного працівника, інших осіб щодо завдань, які виникають, і слідчих ситуацій [14, с. 179].

На підставі наведених наукових підходів, розглядаючи тактичну операцію при розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, слід визначити її як одну з найбільш оптимальних форм взаємодії учасників розслідування, елементи якої органічно пов'язані між собою та взаємозалежні, спрямовані на досягнення проміжного етапу розслідування та базуються на його плануванні, пов'язаного з розчленуванням основного завдання на кілька з'єднаних між собою підзавдань та подальшою координацією локальних рішень.

Викладене в сукупності дає підстави вважати, що розробка подібних комплексів слідчих (рошукових) дій та інших процесуальних заходів, що складають собою тактичну операцію, є одним з етапів у процесі алгоритмізації розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Тактичні операції являють собою цілеспрямовану систему, у ході проведення якої з'являються додаткові властивості, що підвищують ефективність та надійність всього комплексу

слідчих (розшукових) дій, що забезпечує суттєве зниження тактичного ризику, успішне досягнення проміжної мети та оптимізують весь процес розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Тактичні операції загалом та під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою покликані забезпечити: 1) вирішення процесуальних і тактичних завдань у тих випадках, коли вони за своїм обсягом чи змістом не можуть бути вирішені окремою слідчою (розшуковою) дією; 2) взаємодію слідчого з різними державними організаціями, громадськими організаціями; 3) реалізацію методів розслідування.

Виступаючи важливою криміналістичною категорією і ефективним засобом вирішення тактичних завдань, тактичні операції є предметом різних наукових дискусій, зокрема, щодо її місця в системі криміналістики: чи є тактична операція категорією криміналістичної техніки чи категорією криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень.

Виникнення подібних наукових дискусій щодо наукового категоріального апарату обумовлена активним поширенням позиції, згідно якої, тактична операція виходить за межі реалізації тактики окремих слідчих (розшукових) дій та відноситься до предмету методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

При з'ясуванні місця тактичних операцій у системі криміналістики, на думку С. Ф. Здоровко, слід виходити із загальних принципів співвідношення криміналістичної тактики й методики, й доходить висновку, що тактична операція являє собою категорію криміналістичної тактики [15, с. 7]. Цю позицію розділяє також В. Ю. Шепітько вважаючи, що тактична операція є категорією криміналістичної тактики. Щодо криміналістичної методики, то, на його думку, тактична операція знаходить свій конкретний прояв стосовно певного виду злочину, виду спрямованості і зміст [16, с. 194–199].

Прихильники іншого підходу розглядають тактичну операцію як частину методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. На думку В. А. Журавля, тактичні операції повинні розроблятися у контексті формування відповідної видової або підвидової методики (мікрометодики), тобто бути максимально прив'язаними до типових слідчих ситуацій і виходити з конкурентних тактичних завдань, що стоять перед слідчим. Це пов'язано в першу чергу з потребами практики, з необхідністю комплексного проведення слідчих, оперативно-розшукових, ревізійних та інших дій з метою вирішення тактичних завдань [17, с. 239–240].

В. О. Коновалова підтримує зазначений підхід та вважає, що головною сферою реалізації тактичних операцій виступає криміналістична методика, і це виправдано, оскільки положення криміналістичної тактики реалізуються в житті, на практиці тільки через криміналістичну методику, набуваючи тих специфічних особливостей, що відбивають їх пристосування до умов і завдань боротьби з конкретним видом злочинів. Сутність взаємозв'язку методики і слідчої тактики полягає в тому, що тактика надає необхідну інформацію для організації слідчої діяльності, визначає напрям діяльності слідчого в конкретній ситуації. Методика передбачає встановлення загального напрямку розслідування, а тактика реалізує його відповідно до обстановки й даних, отриманих при цьому, доповнює і змінює вказівки методики. Розробка тактичних операцій як наукової концепції стала своєрідним мостом, який з'єднує тактику й методику розслідування, що збагатило розслідування в цілому [18, с. 25–26].

В.П. Шевчук, у контексті розгляду даного питання, вважає, що наукові дослідження в цьому напрямку мають бути орієнтовані на опрацювання тактичних операцій стосовно розслідування окремих видів злочинів. Для цього тактичні операції потребують типізації, тому що окремі криміналістичні методики розраховані саме на реалізацію типових тактичних операцій, подібно до того, як вони враховують типові версії, типові ситуації, містять типову послідовність слідчих дій тощо. Саме у такій якості тактичні операції як категорія криміналістичної тактики відіграють важливу роль у побудові окремих методик і входять до їх структури як самостійний елемент. Але від цього вони не втрачають своєї тактичної природи [9, с. 129].

Для формування криміналістичних методик суттєве значення має диференціація типових тактичних операцій стосовно рівнів методик і проміжних завдань розслідування. У зв'язку з цим можна вести мову про універсальні (що можуть застосовуватись при розслідуванні будь-яких злочинів); загальні (визначені для певних міжродових, міжвидових, видових методик) і окремі (визначені для підвидових і комплексних методик) типові тактичні операції [19, с. 207].

Ми розділяємо підхід, за яким тактичні операції як засоби криміналістичної тактики, знаходять свою практичну реалізацію в окремій методиці розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, як один із проявів діалектичного

принципу переходу кількісних змін у якісні, внаслідок чого з'являються системні властивості, які не притаманні окремим структурним елементам, з яких формуються ефективні тактичні операції.

При побудові окремої методики розслідування завданням дослідника є визначення типового кола таких проміжних завдань, які під час розслідування кримінальних правопорушень однієї категорії складності, вчинених у подібних умовах, у основних рисах повторюються, і розроблення відповідних рекомендацій щодо організації й проведення типових комплексів дій – типових планів розслідування загалом, типових планів розслідування окремих епізодів, типових планів проведення тактичних операцій, розробка яких має здійснюватися за наведеною схемою – алгоритму.

Деякі проміжні завдання є настільки складними й специфічними, що вимагають організації цілого комплексу дій, котрі включають слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові або організаційні та інші заходи, які в сукупності складають тактичну операцію [19, с. 206]. Глибина тактичної операції визначається з розрахунком дій на кілька кроків уперед, виходячи з передбачуваних результатів проведення окремих заходів, які можуть проводитися як паралельно, так і послідовно.

Висновки. Отже, проведений нами науковий аналіз дає підстави стверджувати, що сформовані на підставі аналізу слідчої практики розслідування однорідних за змістом кримінальних правопорушень типові тактичні операції є частиною окремою криміналістичної методики. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою має на меті вирішення загального завдання досудового розслідування та тактичних завдань, які виникають у ході розслідування, вирішення яких передбачає практичну необхідність діяти певним упорядкованим чином, що досягається за допомогою алгоритмів процесуальних і непроцесуальних дій, охоплених поняттям тактичної операції.

Тактичні операції можуть виступати як засоби криміналістичної тактики, в той же час, типові тактичні операції є частиною окремої криміналістичної методики, дозволяючи створювати гнучкі алгоритми ефективного розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
2. Мишков Я.Є. Методика розслідування хабарництва : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Я.Є. Мишков ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2005. – 179 с.
3. Приходько О.В. Тактичні операції при розслідуванні хабарництва, вчиненого у сфері правоохоронної діяльності / О.В. Приходько // Право і безпека: науковий журнал. – 2010. – № 3 (35). – С. 188–192.
4. Степанюк Р.Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 / Р.Л. Степанюк. – Харків, 2012. – 491 с.
5. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 / С.С. Чернявський. – К., 2010. – 610 с.
6. Кікінчук В.В. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Кікінчук. – Харків, 2014. – 252 с.
7. Ромців О.І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.І. Ромців. – Львів, 2016. – 226 с.
8. Пчеліна О.В. Роль тактичних операцій у ході розслідування злочинів у сфері службової діяльності / О.В. Пчеліна // Priority a strategie pre rozvoj právnej vedy vo svete vedy: zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-praktickej konferencie / 28–29 októbra 2016/. – Sládkovi
9. Шевчук В.М. Тактичні операції як елемент криміналістичної тактики / Шевчук В.М. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку». – 2014. – С. 128–130.
10. Салтєвський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2 ч. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. 528 с.
11. Комаров И. М. Криминалистические операции и следственные ситуации в системе криминалистической характеристики расследования преступлений. Научный вестник Международного гуманитарного университета. 2012. № 4. С. 178–185.

12. Шевчук В. М. Можливості застосування типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. С. 135–139.
13. Коновалова В. Е. Первоначальные следственные действия и тактические операции при расследовании преступлений в сфере экономики // Проблемы борьбы зі злочинністю у сфері економічної діяльності : матеріали міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 15–16 грудня 1998 р.). Х. : Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 1999. С. 72–74.
14. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. [та ін.]. Криміналістика: підруч. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., переробл. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.
15. Здоровко, С.Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціям: автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. Ф. Здоровко. Х., 2002. С. 7.
16. Шепітько, В. Ю. Роль типових тактичних операцій в системі забезпечення ефективності досудового слідства / В. Ю. Шепітько // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. Х.: Кроссроуд, 2007. Вип. 14. С. 194–199.
17. Журавель В. А. Проблеми формування базової методики розслідування злочинів. Вісн. Акад. прав. наук України. 2008. Вип. 1 (52). С. 231–242.
18. Коновалова В. Е. Взаимосвязь методики и тактики расследования. Методы расследования преступлений (общие положения): материалы научно-практ. конф. (Одес ноябрь 1976 г). М. : Всесоюз. бюро по проблемам криминалистики, 1976. С. 28.
19. Степанюк Р. Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, вчинених в бюджетній сфері. Право і безпека. № 1. 2012. С. 204–208.
20. Шевчук В. М. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій. Вісник Національної академії правових наук України. 2013 № 4 (75). С. 235–242.

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.1.41>

ГОРІН М.С.

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

THE IDENTITY OF THE CRIMINAL AS AN ELEMENT OF THE FORENSIC CHARACTERISTICS OF ILLEGAL HUMAN SMUGGLING ACROSS THE STATE BORDER OF UKRAINE

У статті на основі системного аналізу теоретичних наукових положень, норм законодавства та матеріалів слідчої і судової практики розкриваються проблемні питання щодо особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики незаконного переправлення осіб через державний кордон України, визначається зміст цього елемента та обґрунтовується його структура й кореляційні зв'язки з іншими елементами криміналістичної характеристики. Визначено типові ознаки особи злочинця: 1) демографічні; 2) професійно-освітні; 3) соціальні; 4) схильність до вчинення кримінальних правопорушень; 5) фізичний та психологічний стани. Доводиться, що система відомостей про особу злочинця дозволяє не лише правильно

© ГОРІН М.С. – здобувач кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності (ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»)